

August Hermann Francke (1663–1727)

L.D. van Klinken

Dit materiaal is onderdeel van het compendium christelijk leraarschap dat samengesteld is door het lectoraat Christelijk leraarschap van Driestar hogeschool. Zie ook www.christelijkleraarschap.nl.

Samenvatting	Dit venster uit de Pedagogische Canon voor de christelijke leraar is gewijd aan August Hermann Francke als pedagoog.
Bronvermelding	Deze tekst is deel van het Compendium van het Lectoraat Christelijk leraarschap.
Thema *	Inspiratiebronnen
Gebruik **	Hoofd
Plaatsingsdatum	2016
Gerelateerde artikelen	Peter Zevenbergen, 'Opvoeden tot eer van God', in: Piet Murre, Bram de Muynck en Henk Vermeulen (red.), Vitale idealen, voorbeeldige praktijken. II Grote pedagogen over opvoeding en onderwijs, Amsterdam, 2014.
Trefwoorden	Piëtisme, Franckesche Stiftungen, Halle

* In het compendium wordt al het materiaal verdeeld over de acht thema's van christelijk leraarschap: *onderwijs, inspiratiebronnen, leraar, leerling, leerstof, didactiek, schoolteam, leidinggevenden*.

** Het materiaal kan gebruikt worden als onderbouwing en visievorming (*hoofd*), bezinning en reflectie (*hart*) of biedt concrete handreikingen en voorbeelden (*handen*).

August Hermann Francke (1663-1727)

Inleiding

Plaats in de canon

Francke is de bekendste Duitse vertegenwoordiger van de piëtistische pedagogiek. Zijn pedagogische opvattingen zijn deels gedateerd, al blijft de kern van zijn Bijbels gedachtegoed van blijvende waarde. Als zodanig is Francke ook vandaag nog onze aandacht waard.

Kernthema

Francke werd vooral bekend om zijn opvatting dat het kind gehoorzaamheid moet leren. Daartoe moet de opvoeder de wil van het kind 'breken'. Daarnaast benadrukte hij dat de opvoeding moet leren vlijtig te arbeiden en zijn plicht te betrachten.

1. Korte biografie

Jeugd

August Hermann Francke werd op 22 maart 1663 geboren in de Noord-Duitse havenstad Lübeck. Zijn vader, die raadsheer was aan het hof van hertog Ernst van Saksen-Gotha-Altenburg, overleed toen Francke nog maar zeven jaar oud was. August Hermann bleek een begaafde leerling te zijn. Hij studeerde theologie en maakte zich diverse talen eigen. Dankzij een beurs kon hij bijna tien jaar lang, van 1679 tot 1688, studeren aan de universiteiten van Kiel, Hamburg, Leipzig en Lüneburg.

Tijdens zijn verblijf in Leipzig startte hij samen met zijn vriend en latere collega Paul Anton bijeenkomsten voor studenten, waarin de Bijbel in de oorspronkelijke talen bestudeerd werd. Op dit 'collegium philobiblicum' besteedden ze vooral aandacht aan de exegese van de Schrift. Via zijn vriend Anton maakte Francke kennis met Philipp Jacob Spener (1635-1705), de vader van het Duitse piëtisme. Spener, die gezelschappen van vromen in het Duitse lutheranisme introduceerde, moedigde het initiatief van Francke en Anton aan.

Bekering

In Lüneburg kwam August Hermann in 1687 in een geestelijke crisis. Hij bereidde een preek voor over de tekst: 'Maar deze zijn geschreven, opdat gij gelooft dat Jezus is de Christus, de Zoon Gods, en opdat gij gelovende het leven hebt in Zijn Naam.' (Joh. 20:31) Het werd hem opeens duidelijk dat hij dit geloof niet bezat. Hij twijfelde aan het bestaan van God en vroeg zich af of de Bijbel wel Gods Woord was. Zijn gehele leven was ongeloof en zonde. De nood van zijn ziel bracht hem dagelijks op de knieën.

In zijn autobiografie schrijft hij hierover: 'In zodanige grote angst knielde ik die zondagavond nogmaals neer en riep tot de God, Die ik niet kende en aan Wie ik niet geloofde, om redding uit zulk een ellendige toestand, zo Hij anders waarachtig God was. Toen verhoorde mij God de Heere, de levende God, van Zijn heilige Troon, terwijl ik nog op mijn knieën lag. (...) Want zoals men een hand omdraait, zo was al mijn twijfel weg. Ik was in mijn hart verzekerd van de genade Gods in Jezus Christus, ik kon God niet alleen God, maar mijn Vader noemen. Alle treurigheid en onrust was opeens van mij afgenomen. Daarentegen werd ik plotseling als met een stroom van vreugde overstelpt, zodat ik uit het volle hart God loofde en prees, Die mij zo grote genade betoond had.'

'Piëtistische' bijeenkomsten

Vanuit Lüneburg keerde Francke in 1689 terug naar Leipzig, waar hij colleges verzorgde over het Nieuwe Testament. Hij schonk daarin vooral aandacht aan de exegese in plaats van de gebruikelijke nadruk op de filosofie. Bovendien kwam het collegium philobiblicum opnieuw tot bloei. Dit alles riep zoveel ongenoegen op, dat de regering van Saksen deze 'piëtistische' bijeenkomsten verbood en Francke zich genoodzaakt zag te vertrekken naar Erfurt. Hij werd er predikant en gaf ook hier colleges. Opnieuw riep zijn ijveren voor praktische vroomheid verzet op en op grond van

de aanklacht dat hij zou leren dat de wedergeborenen de Tien Geboden volkomen kunnen gehoorzamen, werd hij uit de stad verbannen.

Franckesche Stiftungen

Dankzij de hulp van Spener werd Francke in 1692 predikant in Glaucha, een armelijk voorstadsje van Halle. Aan de pas opgerichte universiteit van Halle werd hij aangesteld als professor in de Griekse en oosterse talen. Om de arme kinderen onderwijs te kunnen bieden, begon Francke in zijn pastorie een armenschooltje. Het was het begin van de Franckesche Stiftungen. Naast de armenschool ontstonden er een weeshuis, een kostschool, een opleidingsschool voor leraren, een uitgeverij en een apotheek. Inmiddels was Francke in 1694 getrouwd met Anna Magdalena von Worm. Het huwelijk werd gezegend met een dochter en twee zoons.

In verband met een afnemende gezondheid maakte hij in 1705 een rondreis door Nederland. Op enkele plaatsen ging hij in het Hollands voor in een kerkdienst.

Francke overleed in 1727 op vierenzestigjarige leeftijd. Hij liet een bloeiende onderwijsvoorziening achter waar op dat moment door 200 leraren aan 2000 kinderen les werd gegeven.

In 1829 werd tot zijn nagedachtenis een standbeeld onthuld, dat nog altijd op het terrein van de Franckesche Stiftungen staat. 'Er vertraute Gott', zo staat er op te lezen. (Francke, 1925; Janssen, 1958; Zevenbergen, 2014)

2. Betekenis

Tweeledige betekenis

August Hermann Francke is de bekendste vertegenwoordiger van het Duitse piëtisme. Deze vroomheidsbeweging benadrukte dat het leven in overeenstemming diende te zijn met Gods Woord. In Engeland wordt die beweging het puritanisme genoemd en in ons land het gereformeerd piëtisme, zij het dat er onderlinge verschillen zijn. Aan de basis van het Duitse of het luthers piëtisme stond Johann Arndt. Zijn *Vier Bücher vom wahren Christentum* (1605-1610) vormden de toenmaals meest gelezen stichtelijke lectuur. Daarnaast zette Philip Spener met het in zijn boek *Pia Desideria* (1675) beschreven reformatieprogramma een stempel op het luthers piëtisme. Om de kerk te hervormen pleitte hij voor aparte bijeenkomsten waarin de gelovigen ernstige en grondige studie dienden te maken van de Bijbel met een spits naar de praktijk. Francke bracht het advies van Spener in de vorm van een collegium philobiblicum in praktijk. Het kostte hem smaak en hoon. De betekenis van Francke is tweeledig. Enerzijds vanwege zijn pedagogisch hoofdwerk *Kurzer und einfaltiger Unterricht wie die Kinder zur wahren Gottseligkeit und christlichen Klugheit anzuführen sind*, waarin hij een op de praktijk gerichte piëtistische pedagogiek beschreef, anderzijds vanwege zijn invloed via de Franckesche Stiftungen op de inrichting van het onderwijsstelsel in Duitsland. De inrichting van de Realschule, een Duitse zesklassige middelbare school en vergelijkbaar met de HBS in ons land, stoelde onder meer op de ideeën van Francke over de inhoud van de schoolvakken en de didactiek daarvan.

Over de opvoeding der jeugd

In 1904, tweehonderdtwee jaar na publicatie van het origineel, verscheen het pedagogisch hoofdwerk van Francke in het Nederlands onder de titel *Over de opvoeding der jeugd tot godzaligheid en wijsheid*. De vertaling was van de hand van H. Weiland, hoofd van de christelijke lagere school in Bedum. De pedagoog dr. J.H. Gunning voorzag de vertaling van een inleiding, waarin hij de levensloop van Francke uitvoerig beschreef. In 1925 verscheen van het werkje een tweede druk.

Francke beschrijft in zijn *Kurzer und einfaltiger Unterricht* in achtentwintig, merendeels korte, paragrafen hoe door middel van de vorming van het gemoed de kinderen dienen opgevoed te worden tot eer van God. Francke maakt daarbij onderscheid tussen de opvoeding tot ware godzaligheid en tot ware christelijke wijsheid. Een tweedeling die ook in de titel terugkomt.

In zijn opvoedingsadviezen spreekt Francke vooral de onderwijzers aan, al vergeet hij de ouders niet. Waarschijnlijk heeft dat te maken met het feit dat hij het werkje in eerste instantie schreef als een leidraad voor het personeel dat werkzaam was op de Franckesche Stiftungen. (Janssen, 1958; Zevenbergen, 2014)

3. Kennismakingstekst

Kader

Hieronder volgt een tweetal fragmenten uit *Over de opvoeding der jeugd tot godzaligheid en wijsheid*, tweede druk (1925). Francke gaat eerst in op het belang van het memoriseren en daarna onderstreept hij dat liefde in de opvoeding onmisbaar is.

Brontekst

VI

'Dat niet alle onderwijzing in de Christelijke leer moet uitgesteld worden, tot de kinderen bekwaam zijn zelf den Catechismus [van Luther] te lezen en van buiten te leeren, maar dat men hun de eerste beginselen der Christelijke leer als het ware ook bij de moedermelk moet geven, zooals men daarvan ook bij de eerste Christenen in de Kerkhistorie zeer schoone voorbeelden vindt. Timotheüs had van kinds af de Heilige Schriften geweten. 2 Tim. 3:15. Zeer verkeerd handelen dan ook die ouders, welke uit teerhartigheid hun kinderen in alles toegeven en niet willen, dat zij in hun eerste jaren tot godsvrucht gemaand worden. [...]

Het is waar: de kinderen mogen op dien teederen leeftijd niet gedwongen worden veel van buiten te leeren en de hersenen al te sterk in te spannen, doch met den grondslag van het Christelijk geloof moeten zij, zoo eenvoudig en kinderlijk als maar eenigszins mogelijk is, worden bekend gemaakt. Dit is echter geenszins genoeg: (anders zouden zij niet meer doen dan als papegaaien iets napraten) zij moeten tevens gewend worden stille te zijn en hun wil te breken.

Ook moet men met alle liefde, zachtmoedigheid en geduld er naar streven, dat zij aan de werking des H. Geestes, die in de kleine kinderen niet ledig is, plaats geven en eenige goede sprankels der Goddelijke liefde en ware broederlijke liefde in hun jonge harten laten werken.

Dit kan zeer wel verkregen worden, zooals de ervaring in vele voorbeelden leert, als slechts de onderwijzer en de ouders elkander in dezen de hand reiken. Wanneer echter de ouders de kinderen vertroetelen, hun eigenwilligheid niet durven breken, (wat toch in die jaren, waarin de wil nog niet al te zeer aan kracht heeft gewonnen, het gemakkelijkst geschieden kan) en door hun onachtzaamheid en door de lichtzinnigheid en wuftheid, die zij in de kinderen dulden, alle goede tucht weer bederven, is het onmogelijk, dat zij in hun kinderen de werking des Heiligen Geestes zullen zien, dien zij anders niet zonder vreugdetranen zouden gewaar worden.

Strengheid werkt weinig uit bij zulke jonge kinderen. Met zeer groote liefde, zachtmoedigheid en geduld moet men hen verdragen en aan stilheid gewennen en alzoongemerkt tot de liefde Gods heenleiden en van alle boosheid en moedwil aftrekken. Waar echter de kinderen aan hun eigen vrijen moedwil worden overgelaten, wassen de krachten van den ouden mensch zoo sterk in hen, dat zij later met roeden noch stokken kunnen bedwongen worden. Gaan daarentegen deze beide te samen, n.l.: eenvoudig, kinderlijk onderwijs en teedere, Christelijke tucht, dan zal God Zijn genadigen zegen gaarne op zulk een opvoeding schenken.'

XVI

'In een wijs opvoeder wordt ook vereischt dat hij wel onderscheid make, of de kinderen volgens hun natuurlijke geaardheid meer door gestrengheid dan door liefde te winnen zijn. Want het valt niet te loochenen, dat bij sommigen de anders goede natuur door gestrengheid meer onderdrukt dan gewekt wordt, bij anderen daarentegen liefde en goede woorden niet het geringste uitwerken, voordat eerst hun harde natuur gebroken en overwonnen is. Zoo kan de liefde zowel als de gestrengheid, te onpas aangewend in de opvoeding, gelijkelijk schaden. Kan echter de roede geheel achterwege blijven en niettemin het doel eener opvoeding bereikt worden, dan moet God daarvoor worden geprezen.' (57-60 en 90-91).

Vragen bij de brontekst

- Wat vind je van het advies van Francke om de catechismus van buiten te leren?
- Wat bedoelt Francke met 'hun wil te breken'?
- Waarom is samenwerking tussen ouders en onderwijzer volgens Francke van belang? Deel je die mening?
- Wat is Franckes mening over het gebruik van de roede? Deel je die mening?
- Welke opvoedingsadviezen van Francke vind je nog toepasbaar in deze tijd?

4. Verdiepende tekst

Kader

Hieronder volgt een fragment uit *Over de opvoeding der jeugd tot godzaligheid en wijsheid*, tweede druk (1925). In deze tekst geeft Francke de opvoeder een aantal aanwijzingen om de kinderen gehoorzaamheid te leren.

Brontekst

XII

'Gehoorzaamheid is bij uitnemendheid de deugd, die den kinderen in de H. Schrift met bijvoeging eener belofte bevolen wordt. Hiertoe is noodig:

a. Dat men hun niet toesta in dit of dat hun eigen zin en goeddunken te volgen, maar van hen eische, dat zij zich vooraf van de toestemming hunner ouders en der over hen gestelden verzekerden. In dezen kan men de kinderen hebben, zooals men hen went, en, voert men hen in kleine dingen van hun eigenwijsheid af, dan kost het later in dingen van gewicht des te minder moeite hun wil te breken.

b. Dat men niet enkel gedurende den tijd, waarin zij onderwijs ontvangen, gehoorzaamheid van hen eische en hun daarna weer den ruimen teugel viere. In dat geval toch zullen zij gewis nooit tot ware gehoorzaamheid gebracht worden. Kunnen zij niet altijd bij den onderwijzer zijn, dan moeten christelijke ouders en anderen, die de kinderen in hun vrijen tijd om zich hebben, ten dezen aan hun plicht herinnerd worden.

In dit opzicht is het echter vaak allertreurigst gesteld en de onachtzaamheid der ouders is dikwijls zoo groot, dat zij zich hun eigen kinderen in ongehoorzaamheid boven het hoofd laten groeien en ten slotte meer aan hun kinderen gehoorzamen dan dat de kinderen hen gehoorzamen.

c. Dat men de kinderen niet als jonkers en groote heeren behandelde, aan den anderen kant echter den dienstboden niet toesta zich anders dan bescheiden jegens hen te gedragen. Het is schadelijk, wanneer in dezen naar den eenen of den anderen kant van den middenweg wordt afgeweken.

Daarom moet men de kinderen gewennen, niet alleen hun ouders en onderwijzers gehoorzaamheid te bewijzen, maar ook hunsgelijken en minderen, gelijk Paulus zulk een gehoorzaamheid van alle Christenen eischt, dat zij elkander onderdanig zullen zijn in de vrees Gods. Ef. 5:21. Ja, dat is de ware Christelijke gehoorzaamheid, dat de meerdere den minderen dient, waarvan de Heiland een voorbeeld heeft gegeven, toen Hij Zijn jongeren de voeten heeft gewasschen.

Jacobus betuigt, dat het geloof in Jezus Christus, den Heer der heerlijkheid, niet kan samengaan met het aanzien des persoons, ofschoon de hoogmoedige geest der wereld zich hiertegen geweldig roert en aanstonds denkt, dat men de standen wil opheffen of dooreen mengen, wat toch geenszins gemeend of bedoeld wordt. Een moeder blijft moeder, ook als ze haar kinderen de meest verachte diensten bewijst. Eischt men van de kinderen: allen te gehoorzamen, wanneer het niet met de eere Gods strijdt, gelijk ook aan den anderen kant, niemand te gehoorzamen, als het met Gods eere in strijd is, dan worden zij daardoor tot vriendelijkheid, gedienschtigheid, ootmoed, bescheidenheid en andere dergelijke welstaande deugden geleid. Zij daarentegen, die in hun kindsheid als jonkers zijn behandeld, moeten dikwijls nog in hun ouderdom met groote moeite leeren, allen te gehoorzamen.

Opdat men echter aan den anderen kant niet te ver buiten het spoor ga, dient men ook toe te zien, dat niet de dienstboden zich heerschappij over de kinderen aanmatigen noch met heftigheid en slagen tegen hen optreden of zelfs de gehoorzaamheid der kinderen tot hun moedwil en boosheid misbruiken. De beste opvoeding ondervindt vaak door de dienstboden niet weinig belemmering.

d. Dat men de kinderen, wanneer zij moeten gehoorzamen, niet met vleien en beloften daartoe lokke en aanspore, door b.v. te zeggen: Doe dat, dan krijgt je suikergoed. De kinderen zullen dit spoedig merken en niet willen gehoorzamen, als zij niets er voor te achten hebben.

e. Dat men hun goed duidelijk make, wat groot onderscheid er bestaat tusschen de uiterlijke gehoorzaamheid (om menschen te behagen) en de ware gehoorzaamheid des harten (om Gode te behagen): hoe gene niets anders is dan een uiterlijke hoffelijkheid, zooals de wereld ze pleegt te noemen, deze daarentegen in de ware goddelijke liefde en ongeveinsde broedermin haar grond heeft. Zeker moet men in de hier behandelde dingen de grootste voorzichtigheid betrachten.' (75-77).

Vragen bij de brontekst

- Welke opvatting heeft Francke over gehoorzaamheid?
- Welke aspecten vind je tijdgebonden uit deze tekst?
- Welke adviezen van Francke vind je zinvol voor onze tijd?
- Vind je deze adviezen alleen van belang voor ouders of ook voor leerkrachten?

5. Verbredende tekst

Kader

De volgende tekst is een fragment uit het reglement van het weeshuis, een onderdeel van de Franckesche Stiftungen, opgenomen in *Pädagogische Schriften*. Francke beschrijft welke eigenschappen en hoedanigheden voor een christelijke leraar van belang zijn.

Brontekst

Wat de leraars in het oog dienen te houden.

1. Het hoofddoel is goed toe te zien

De leraars moeten voornamelijk en in alle dingen op het hoofddoel zien, namelijk de kinderen tot een echt, levendig kennen van God en hun Heiland Jezus Christus brengen en derhalve zeker weten, dat elke ziel, die men aan hun zorgen toevertrouwt, hen op de ziel gebonden wordt, op die manier dat God het bloed van elk afzonderlijk kind, dat door hun schuld en opzettelijke verwaarlozing verloren gaat, van hun hand vorderen zal.

2. Zelfbeproeving is nodig

Daarom dient ieder zichzelf goed te beproeven of hij zelf een rechtschapen grond in zijn christendom gelegd heeft, zodat de jongeren niet alleen het beginsel van de christelijke leer van hem overnemen, maar ook een voorbeeld en toonbeeld dat ze kunnen navolgen, aan hem zullen hebben, en hij al zijn doen en laten niet alleen uiterlijk, om de mensen te behagen, maar als voor Gods aangezicht in waarheid leide, waarom ook niemand tot een voorbeeld wordt aangetrokken, dan één waarvan men dit gelooft. Verschuilt hij zich dan een tijdlang achter een schijnvroomheid, dan zal hij zelf een des te zwaardere verantwoording af te leggen hebben.

3. Waar een goede basis is, valt de huurlingsmentaliteit weg

Wanneer de basis van een rechtschapen christendom bij hen verankerd is, zullen ze geen huurlingsmentaliteit hebben en niet alleen het hunne zoeken en het als last ervaren met jongeren te werken, maar zij zullen goede en trouwe herders zijn voor de lammeren die aan hen zijn toevertrouwd, indachtig dat zoals zij hier aan hen werken, zij ook op die dag het genadeloon van hun Aartsherder Christus Jezus zullen ontvangen, waarvan zij zichzelf beroven zouden, wanneer zij hun schoolwerk ongaarne, als een herendienst en niet met plezier, trouw en vlijtig, zonder uitzicht op enig loon, alleen tot eer van God en tot het bestwil van de kinderen verrichten.

4. Geloof en gebed

Zij dienen bij de hen toevertrouwde arbeid hun vertrouwen niet op eigen kracht en vaardigheid, maar bij alle aan de dag te leggen trouw, op Gods krachtige bijstand en zegen enkel en alleen, te stellen en vandaaruit de kinderen als het ware op hun hart dragen tot een gedurige gedachtenis voor God en in al hun bidden voor hun eeuwig gewin hartelijk strijden en God ootmoedig aanroepen om vrucht op hun arbeid.

5. Vaderlijk gemoed

Omdat het gewoonlijk pleegt te gebeuren dat de meesten uit gebrek aan voldoende ervaring en echt goddelijke liefde het goede meer door strenge uiterlijk tucht afdwingen dan de hen toevertrouwd juist in de geest der liefde te bezien en met vaderlijke trouw, geduld en lankmoedigheid hun harten te neigen naar het goede en zodoende niet tuchtmeesters, maar vaders trachten te zijn. Daar inzonderheid bij nog jonge jaren zulke vaderlijke gezindheid en waarachtige christelijke zachtmoedigheid slechts zelden gevonden wordt, dienen de leraars God smekend en ootmoedig daarom aan te roepen, dat Hij hen zulk een vaderlijke gezindheid jegens de toevertrouwde jongeren in hun hart geven wil en al het onverbroken zijn en alle hardigheid van hen afnemen wil, dan zullen zij zeker de zegen van God ervaren; temeer, als zij naast zulk een vaderhart tegenover de kinderen ook zelf een oprecht broederlijke liefde tegenover elkaar hebben, zodat zij graag van elkaar leren en zich laten opscherpen en op deze manier het werk van de opvoeding van de jeugd in goede christelijke eensgezindheid sturen. Ze dienen om precies die reden niet nors en onvriendelijk, maar liefdevol, doch ernstig zich altijd aan de hen toevertrouwde jeugd te laten zien en veelmeer door een zodanige weg, dan door stormen en woeden de jeugd tot gepaste stilte trachten te brengen. Opdat zij dan ook zulke onpartijdige vaderlijke liefde leren zullen, dat zij tussen de kinderen geen onderscheid maken, maar het met de één zo goed als met de ander voorhebben zouden en het één zowel als het andere getrouw onderwijzen, vermanen, bestraffen en ook met alle geduld dragen. Geenszins echter zou met zulk een vaderlijke liefde overeenstemmen, als ze de kinderen bijvoorbeeld uit ongeduld 'ossen, ezels, dwazen' etc. noemen

zouden of hen andere slechte namen geven en ongepaste zegswijzen zouden willen gebruiken, waarvan ze ook geen echte verbetering te verwachten hebben' (78-80).
(Vertaling E. Rozendaal-van Belle)

Vragen bij de brontekst

- a. Waarom is zelfbeproeving nodig?
- b. Wat zijn de kenmerken van een huurlingenmentaliteit?
- c. Welke adviezen worden aan jonge leerkrachten gegeven?

6. In gesprek met de pedagoog: de ontvangst van Franckes ideeën

Invloed

Bij ds. Jacobus Koelman, de Hollandse vertegenwoordiger van de piëtistische pedagogiek, komen in zijn *Plichten der ouders* veel opvoedingsadviezen voor die we inhoudelijk ook tegenkomen bij Francke. Evenals Francke heeft Koelman de intentie de kinderen een godzalige opvoeding te geven. Hoewel ze elkaars tijdgenoten zijn geweest, komen in hun werken geen verwijzingen voor naar elkaars gedachtengoed. Een mogelijke verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat de vertegenwoordigers van de nadere reformatie in ons land in hun tijd vraagtekens hebben gezet bij het Duitse piëtisme. Zo schreef ds. Wilhelmus à Brakel in zijn *Redelijke Godsdienst*: 'Voor weinige jaren is er onder de luthersen in Duitsland een grote beweging tot godsdienstigheid ontstaan; sommigen geloven wij in waarheid, maar de meesten in schijn.' (*Redelijke Godsdienst*, deel 1, 1976, blz. 1094).

In alle handboeken over de historische pedagogiek heeft Francke als vertegenwoordiger van de piëtistische pedagogiek een plaats gekregen. In veel gevallen wordt 'het breken van de wil' het kenmerkende van zijn pedagogiek genoemd. In de beschrijvingen die van zijn opvattingen gegeven worden, wordt dan een pessimistisch kindbeeld geschetst. Hij liet immers weinig ruimte voor vrije tijd, de kinderen mochten niet veel vrolijkheid beleven en ze dienden afgeschermd te worden van alle aardse verleiding. Zijn geloofsovertuiging zou tot eenzijdigheid geleid hebben en zijn opvoeding tot godzaligheid zou voor de opvoeding een vlucht uit de wereld betekenen.

Dr. L.A. Groenendijk, historisch pedagoog en kenner van de piëtistische pedagogiek, is van oordeel dat Francke ten onrechte wordt afgeschilderd als een 'godsdienstfanatieke kindermenner'. Uit zijn *Kurzer und einfaltiger Unterricht* blijkt dat volgens Groenendijk in elk geval niet. Francke prefereerde een zachtmoedige boven een hardhandige aanpak (zie ook de kennismakingstekst en de verdiepende tekst). Het zijn de opvolgers van Francke geweest, die het fysiek 'breken van de wil' in praktijk hebben gebracht. (Groenendijk, 2008)

Tegenover de veelal negatieve waardering van zijn pedagogische denkbeelden staat daarentegen de brede positieve waardering van zijn organisatorische capaciteiten. De Franckesche Stiftungen beschouwt men terecht als een bewijs van zijn geweldig organisatievermogen. Zijn streven om het volksonderwijs op hoger peil te brengen wordt eveneens positief gewaardeerd. In dat opzicht wordt hij gezien als een bezielend leider, die de kinderen aanspoorde vlijtig te zijn. Later zijn we dat 'arbeidsopvoeding' gaan noemen. (Bakker e.a., 2006)

Auteur: Dr. L.D. van Klinken

7. Suggesties voor verdere kennismaking

Primaire bronnen

Francke, August Hermann (1957). *Pädagogische Schriften*. Besorgt von Hermann Lorenzen. Paderborn.

Francke, August Hermann (1925). *Over de opvoeding der jeugd tot godzaligheid en wijsheid*. (Vertaald door H. Weiland, met inleiding van J.H. Gunning Wz). Utrecht.

Secundaire literatuur

Bakker, N., Noordman, J. en Rietveld-van Wingerden, M. (2006). *Vijf eeuwen opvoeden in Nederland*. Assen (pag. 29-31).

Groenendijk, L.A. (2008). 'August Hermann Francke (1663-1727). De pedagoog van het Duitse Piëtisme' In: Tom Kroon & Bas Levering (red.), *Grote pedagogen in klein bestek*. Amsterdam.

Janssen, J. en Visser, S. (1958). *Van Plato tot Decroly*. Studieboek der historische pedagogiek. Purmerend (pag. 92-100).

Zevenbergen, P.A. (2014). 'Godzaligheid en wijsheid door 'cultura animi'. August Hermann Francke (1663-1727)'. In: P. Murre, e.a. (red.) *Vitale Idealen, voorbeeldige praktijken II*. Amsterdam.